

BOSHLANG'ICH INKLYUZIV SINFLARDA YOZMA NUTQ KAMCHILIKLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH TEXNOLOGIYASI

Yuldashev Sodirjon¹

Qo'qon Universiteti

KEYWORDS

Boshlang'ich inklyuziv sinf,
yozma nutq, og'zaki nutq,
yozma nutq kamchiliklari,
disgrafiya, fonetika,
grammatika, lingvistika,
sog'lom bola, imkoniyati
cheklangan bola, maxsus
ehtiyotli bola.

ABSTRACT

Ushbu maqolaning maqsadlaridan biri boshlang'ich inklyuziv sinf o'quvchilarida yozma nutq kamchiliklarini aniqlashning o'ziga xos usullari, hamda oldini olishda bajariladigan ish turlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Boshlang'ich inklyuziv sinf o'quvchilarida yozma nutq kamchiliklari va ularni bartaraf etishda ona tili darsligidagi mavzu ko'lamini aniqlanib hamda "Imkoniyati cheklangan bolalarda ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida logopedik ishlarni tashkil etish va rejalashtirish" nomli o'quv qo'llanmadagi metod, usullarni taqqoslanadi va nazariy tahlil, so'rovnomalar, pedagogik kuzatish, metodlari asosida yozma nutq kamchiliklari aniqlandi va o'quvchilarda kuzatilishi tahlil qilindi. Samarali usullar bo'yicha takliflar tayyorlandi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15839338**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Hozirgi kunda ta'lim tizimimizni yanada rivojlantirish maqsadida yangi qonun va farmonlar qabul qilinayotgani bu ta'limga bo'lgan e'tiborni qanchalik o'sib borayotganini, sog'lom bolalar qatorida ta'lim olayotgan inklyuziv o'quvchilar misolida ko'rishimiz mumkin. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan. Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan. 20-moddasi aynan inklyuziv ta'limga bag'ishlanadi. "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi". Bunda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, ta'limning sifat samaradorligini oshirish uchun imkoniyatlar yaratib

beradigan amaliy dastur hisoblanadi. “Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning ta’biri bilan aytganda —Har qanday xalqning ma’naviyati shu jamiyatda yashovchi nogironlarga bo’lgan e’tibori bilan ham belgilanadi. “O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Inklyuziv ta’lim sinflarida jami o’quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ushbu sinflarda umumiy o’rta ta’lim dasturlari bo’yicha ommaviy tarzda o’qiyotgan o’quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o’qiyotgan alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilar soni 3 nafardan oshmasligi lozim. Inklyuziv ta’lim sinflari joriy qilingan maktablarga tyutor (yordamchi pedagog xodim) sifatida tegishli malakaga ega volontyorlar va oliy ta’lim muassasalarining pedagogika yo’nalishidagi yuqori kurs talabalari pedagogik amaliyot davrida ixtiyoriylik asosida jalb qilinadi. Inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang’ich tayanch korreksion sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o’quvchilar qabul qilinadi.

M.Y Ayupovanning “Logopediya” kitobidan keltirib o’tilgan ushbu fikrga qarasa: O.A. Tokaryova disgrafiyaning 3 turini: akustik, optik, motor disgrafiyalarni ajratib ko’rsatadi. Akustik disgrafiya eshitish qobiliyatining tabaqalashmagani, tovushni analiz va sintez qilishning yetarli darajada rivojlanmagani kuzatiladi. Bunda tovush va artikulyatsion jihatdan o’xshash harflar o’rnini almashtirish, aralashtirish va ba’zi bir harflarni tushirib qoldirish, shuningdek, tovushni noto’g’ri talaffuzda eshitishning yozuvda qayd qilinish hollari kuzatiladi. Optik disgrafiya ko’rish orqali tasavvur eshitishning mustahkam emasligi bilan bog’liqdir. Bunda kishi ma’lum harflarni anglamaydi, bu harflar talaffuzdagi tovushga mos kelmaydi. Harflar turli paytlarda har xil qabul qilinadi. Ko’rish qobiliyatining notekisligi oqibatida ular yozuvda aralash-quralash bo’ladi. Ko’pincha quyidagi harflar qo’l yozmasining aralash kelishi kuzatiladi: p-n, p -i, s-i, sh-i, m-l, b-d, p-m , n-k.

Optik disgrafiyaning og’ir holatlarida so’zlarni yozish mumkin bo’lmay qoladi. Qator hollarda, ayniqsa chapaqay kishilarda harflarni qiyshiq yozish kuzatiladi. Bunda so’z, harf, harf elementlari o’ngdan chapga qarab qiyshaygan bo’ladi. Motor disgrafiya. Qo’lning yozuv paytida qiyin harakatga kelishi, motor obrazlaridagi aloqalarining, so’zlarning tovush va ko’rish obrazlari bilan birgalikdagi buzilishi unga xosdir.” Ushbu fikrlardan kelib chiqib yozma nutqdagi nuqsonlarning paydo bo’lishi ko’rishda eshitishda tayanch harakat organlarida paydo bo’ladigan muammolar natijasida kelib chiqishi va insonning rivojlanishiga jiddiy ta’sir ko’rsatishi mumkinligini bilib olishimiz mumkin.

Hozirgi kunda ta’lim tizimimizni tez suratlarda rivojlanayotganini boshlang’ich sinf o’quvchilariga bo’lgan e’tiborda hamda yangi zamonga mos o’quvchilarni ijodiy, tanqidiy, fikrlash imkoniyatini beradigan zamonaviy darsliklar orqali ko’rib o’tish mumkin. Ona tili darsliklarini kuzatish va tahlil qilish orqali darslikdagi mavzu ko’lami, bilan tanishib chiqish orqali o’quvchilarda kuzatiladigan muammolarni o’rganish va ularni oldini olish maqsadida og’zaki va yozma nutq kamchiliklarini aniqlashda quyidagi tadqiqot usullaridan foydalandik:

- Nazariy tahlil
- So’rovnoma

➤ Pedagogik kuzatish,

Nazariy tahlil: O'quv jarayonida ona tili darslarida yozma nutq rivojlantirishni o'rgatishning muhimligini va bu boradagi ilg'or usullarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu tahlil orqali mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar va darsliklar tahlil qilinadi, ilg'or pedagogik yondashuvlar va metodlar o'rganildi. Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda nazariy metodga tayanib, boshlang'ich ta'limga oid bo'lgan 2-sinf ona tili darslikligini va "Imkoniyati cheklangan bolalarda ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida logopedik ishlarni tashkil etish va rejalashtirish" nomli o'quv qo'llanmasini o'rganildi, hamda metod va usullar bilan tanishib chiqildi. Darsliklar tahlil qilinganda, diktant va yozma ishlardagi hatolarning turiga va o'quvchilarning nutq nuqsonining turiga qarab yozma nutqqa doir mavzular va mashq, topshiriqlar tahlil qilinib, taqqoslandi hamda bu tadqiqot natijasi natijalar qismida keltirib o'tilgan.

So'rovnoma: Ushbu so'rovnomani Farg'ona viloyati Bag'dod tumanidagi 11- 4- 35- 16 - umumiy o'rta ta'lim maktablari tanlanib, bu maktablardagi 100 nafar boshlang'ich inklyuziv sinf o'quvchilari va 10 nafar boshlang'inch sinf o'qituvchilar respondentlar sifatida tanlandi va ular o'rtasida likeard usulida so'rovnoma o'tkazildi. Ota- onalar roziligi bilan.

Pedagogik kuzatish: Boshlang'ich sinflarda, 2023/2024-o'quv yilidan amaliyotga joriy qilingan ona tili darsliklarini kuzatib, O'quvchilarda kuzatiladigan yozma nutq kamchiliklari kuzatiladigan mavzular doirasini belgiladik. Pedagogik kuzatish doirasida bir necha marta boshlang'ich inklyuziv sinf o'qituvchilari darsini kuzatdim va asosiy e'tiborni yozma nutq kamchiliklarga o'qituvchining dars jarayonida qo'llayotgan interaktiv usullari samaradorligiga qaratdik.

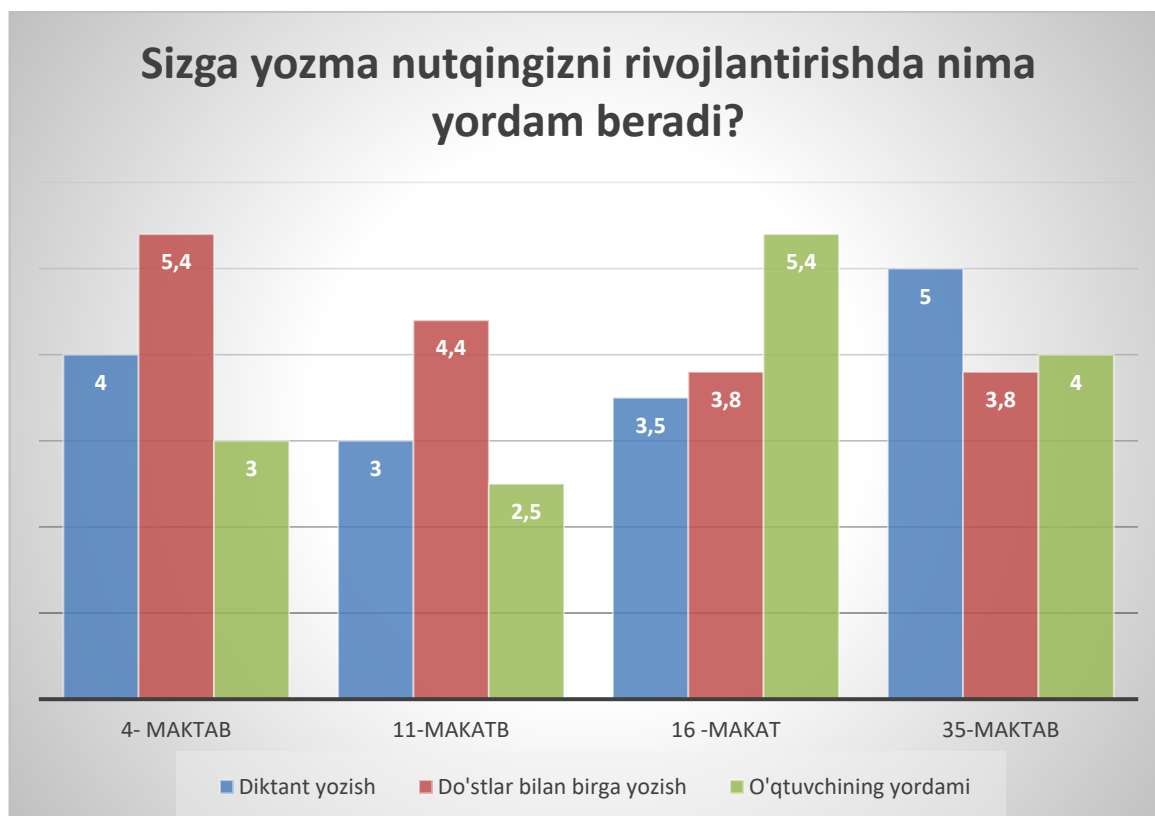
boshlang'ich inklyuziv o'quvchilarining ona tili darsliklaridagi yozma nutq kamchiliklari ko'p kuzatilayotgan mavzu doirasini belgilash bo'lib, kuzatuv asosidagi tahlillarimizni jadvalda ifodalashga harakat qildik.

1-jadval Ona tili darslikla tahlili

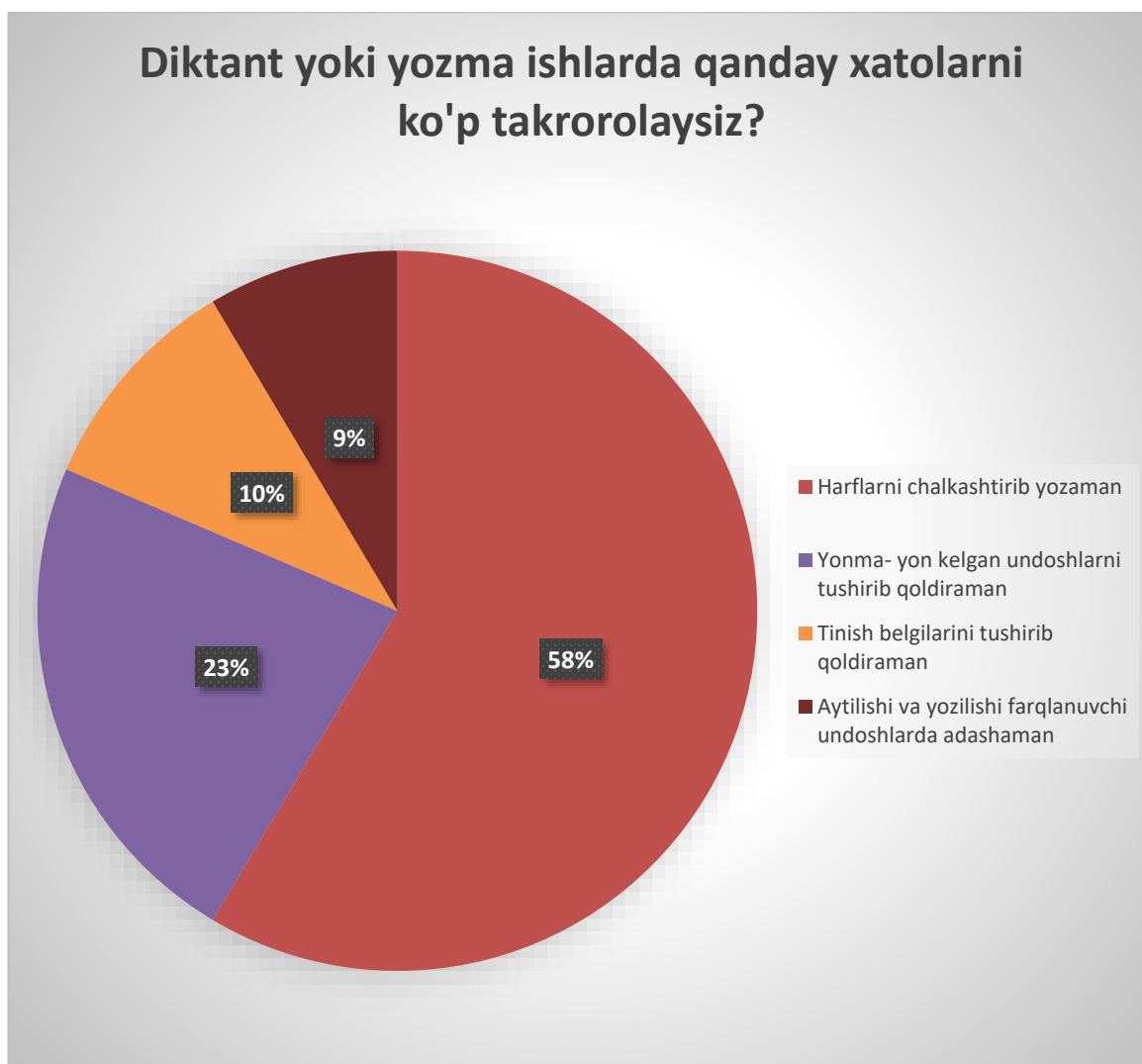
Sinflar 1- qismi	Yozma nutq kamchiliklari ko'p kuzatiladigan mavzular	Og'zaki topshiri q	Yozma topshiri q	Mavzular soni	O'quvchilard a kuzatilishi
1	Bo'g'in ko'chirish, X va H tovush va harflarini chalkashtirib yuborish, Tinish belgilarida, Aytilishi va yozilishda farqlanuvchi undoshlar	27 ta	49 ta	32 ta	28 tadan 10 tasida
2	Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar va J , X, H tovushlarning talaffuzi va imlosi	15 ta	54 ta	6 ta	25 tadan 7 ta
3	X va H tovush va harflarini chalkashtirib yuborish, Tinish belgilarida,	23 ta	46 ta	16 ta	30 tadan 5 ta
4	Egalik qo'shimchalar i Ma'nodosh shakldosh va zid ma'noli so'zlarda	26 ta	54	21 ta	30 tadan 3 ta

Ona tili darsliklarida egallanadigan bilimlar mohiyatiga ko'ra yozma nutq kamchiliklari ko'p uchraydigan mavzularni o'rganib chiqildi.

Boshlang'ich inklyuziv sinf o'quvchilarining yozma nutq kamchiliklarini aniqlash va uni oldini olish maqsadida 100 nafar o'quvchilar, 10 nafar o'qituvchilar o'rtasida likeard usulida so'rovnoma o'tkazdik.

2-diagramma Maktablar o'rtasidagi tafovutlar Sizga yozma nutqingizni rivojlantirishda nima yordam beradi? savoliga respondentlarning fikrlari. Ushbu so'rovnoma savolini maktab kesmida 2-inklyuziv sinf o'quvchilari o'rtasida olib borildi. 4-maktab o'quvchilarining eng yuqori foizi Do'stlar bilan birga yozishni 11-maktabning eng yuqor foizi Do'stlar bilan yozishni, 16- maktabning eng yuqori foizi O'qituvchining yordami, 35-maktab eng yuqori foizi Diktant yozishni belgilashgan. Budan ko'rinib turibdiki o'quvchilar guruhda ishlashni samarali usul sifatida baholashdi.

3-diagramma O'quvchilar o'rtasida so'rovnoma Diktant yoki yozma yozma ishlarda qanday xatolarni ko'p takrorlaysiz?

Bolalar yozishda qanday qiyinchilikga uchrayotgani aniqlash maqsadida savolga respondentlarning javobi. So'rovnomamizning ushbu savoliga o'quvchilarning 58% Harfarni chalkashtirib qo'yaman. 23%Yonma- yon kelgan undoshlarni tushirib qo'yaman. 10 % Tinish belgilarini unutaman 9% Aytilishi va yozilishi farqlanuvchi undoshlarda adashaman. deb javob berishdi.

2-jadvalda. O'quvchilarda yozma nutq kamchiliklari turlarining foizi

Farg'ona viloyati Bagdod tumani 11- umummiy o'rta ta'lim maktabi 2- A sinf
o'quvchilar soni 25 ta. 23 tasi sog'lom 2ta inklyuziv o'quvchi

Nº	Xatò turlar	Sog'lom bolalar	Zaif ko'ruvchi	Zaif eshituvchi
1	Harflarni chalkashtirib yuborish	10 %	40%	50%
2	Jarangli jarangsiz undoshlarni farqlay olmasligi	15%	35%	50%
3	Tinish belgilarni qo'yishni unitishi	12%	28%	60%
4	Yonma - yon kelgan unli va undosh harflarni tushirib qoldirishi	14%	36%	50%
5	Bo'g'in ko'chirish	20%	40%	40%

Ushu tadqiqot natijasini Farg'ona viloyati Bag'dod tumaning 2-A inklyuziv sinf o'quvchilarida bilan metod va o'yinlarsiz dars o'tilgan, o'quvchilar bilan individual ishlanilmaganda o'quvchilarda uchraydigan yozma nutq kamchiliklarini turlari tahlil qilindi va uchrash foizini jadval asosida ifodalandi.

boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqida uchraydigan kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari chuqur o'rganildi. Tadqiqot davomida yozma nutq – o'quvchilarning fikrlash, muloqot qilish va o'zini ifoda etish qobiliyatlarini shakllantirishda muhim vosita

ekanligi ta'kidlandi. Ayniqsa, yozma nutq o'rganilayotgan til vositalarini to'g'ri qo'llash, grammatik me'yorlarga rioya qilish, fikrni izchil bayon etish kabi ko'nikmalarga bevosita bog'liq ekani aniqlashtirildi. Ish davomida olib borilgan kuzatuvlar, so'rovnomalar va amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning yozma nutqida eng ko'p uchraydigan kamchiliklar – imlo xatolari, gaplarni grammatik jihatdan noto'g'ri tuzish, fikrni izchil bayon etmaslik, gap qurilishi va uslubiy xatolarga e'tibor qaratildi. Ushbu kamchiliklarning asosiy sabablari sifatida til vositalarining yetarlicha o'zlashtirilmagani, og'zaki va yozma nutq o'rtasidagi farqni anglamaslik, shuningdek, o'qituvchining metodik yondashuvidagi yetishmovchiliklar aniqlangan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, yozma nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodik usullar – diktantlar, ijodiy topshiriqlar, matn asosida fikr bayon qilish, gap tuzish mashqlari va nutqiy o'yinlar orqali o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirish mumkinligi ko'rsatildi. Ayniqsa, individual yondashuv va differensial ta'lim tamoyillari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar ijobiy natijalar bergani qayd etildi. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqini shakllantirish murakkab, ammo muhim jarayon bo'lib, u bosqichma-bosqich, izchil va maqsadga yo'naltirilgan holda olib borilishi lozim. O'qituvchining o'ziga xos metodik yondashuvi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tuzilgan topshiriqlar, shuningdek, muntazam nazorat va tahlil yozma nutqdagi kamchiliklarni bartaraf etishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet manbalari

- 1.22-moddaning matni O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son) <https://lex.uz/docs/-5679836>
2. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qaroriga 1-ILOVA
- 26-band O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-dekabrdagi 705-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.12.2023-y., 09/23/705/1000-son)
3. 26-band O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-dekabrdagi 705-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.12.2023-y., 09/23/705/1000-son)
4. 26-band O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-dekabrdagi 705-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.12.2023-y., 09/23/705/1000-son)
5. Ona tili fani bo'yicha O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim Milliy o'quv dasturlari. Toshkent, 2021-yil, 252 b <https://renessans-edu.uz/files/books/2023-11-04-07-26>
6. 05_2cb77d3b5180193f37e853bf02885347.pdf M.Y Ayupovaning Logopediya kitobidan 400-bet
- 7.file:///C:/Users/User.AD.042/Downloads/fayl_425_20210422_1_exxP0Mb.pdf M.U Xamidovanning Maxsus pedagogika kitobidan
- 8.S.J.Yuldashev.Tasviriy sa'nat va qo'l mehnati o'qitish metodikasi.O'quv

qo'llanma.T.2022.

9. .S.J.Yuldashev.Boshlangich inklyuziv sinfda rivojlanishi meyorda va aqli zaif nutq nuqsoniga ega o'quvchilarni mayda qo'l motorikasini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar.Maqolasi.NamDU.

10. .S.J.Yuldashev.Rivojlanishi meyorda bo'lgan bolalarda nutq aloqasini shakllantirish.Maqolasi.NamDU